

Valstybinis
Vilniaus Gaono
žydų muziejus

Minint Holokausto aukų atminimo dieną ("Yom Ha-Shoah"),
Izraelio Valstybės apdovanojimais – Pasaulio Tautų
Teisuolio medaliais ir diplomais apdovanojami:

Kazys Grinius (1866–1950) ir Kristina Griniuvienė (1896–1987),
Viktorija Jacinavičaitė (1897–1988) ir Elena Jacinavičiūtė (1895–1975),
Juozas Petrulis (1904–1975),
Balys Simanavičius (1907–1984),
Konstantin Sokolovskij (1885–1962) ir Viktorija Sokolovskaja (1888–1963),
Helena Talkevičiūtė (1899–1986),
Juozas Zaveckas (1891–1978) ir Marcelė Zaveckienė (1900–1971)

Apdovanojimus teikia
Izraelio Valstybės ambasadorius Lietuvai
J. E. Amir Maimon

Pasaulio Tautų Teisulių apdovanojimų ceremoniją rengia
Izraelio Valstybės ambasada Lietuvoje kartu su
Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija,
Valstybiniu Vilniaus Gaono žydų muziejumi
ir Lietuvos žydų (Litvakų) bendruomene

PASAULIO TAUTŲ TEISUOLIAI

Izraelio Valstybė siekia tinkamai įvertinti žmones, kurie Antrojo pasaulinio karo metais atliko neprilygstamą žygdarbį – gelbėjo žydus nuo nacių genocido.

1953 metais Jeruzalėje Izraelio Knesetas įsteigė Jad Vašem institutą, kuriam buvo patikėta įamžinti šešis milijonus žydų, tapusių nacių ir jų kolaborantų aukomis – kuriant memorialinius projektus, kaupiant, tyrinėjant, skelbiant Holokaustą pergyvenusių žmonių liudijimus. Šiandien Jad Vašem yra pagrindinė informacijos apie Holokaustą saugykla, mokslinių tyrimų ir švietimo apie Holokaustą centras Izraelyje ir visame pasaulyje.

Hebrajų kalba Jad Vašem reiškia atmintį ir vardą. Šie žodžiai paimti iš Biblijos, pranašo Izaijo knygos, ir priežastis paprasta, bet labai svarbi: kiekvienas žmogus turi vardą, todėl jį turi turėti ir kiekviena bevardė Holokausto auka.

Tais žiauriaisiais laikais, kai buvo pamintos visos žmogiškosios vertybės, kai aplink tvyrojo neapykanta ir priešiškus, atsirado žmonių, kurie neliko abejingi – ištiesė pagalbos ranką nekalta persekiojamiems ir žudomiems žmonėms.

Žydų gelbėjimas per Holokaustą – nevienadienis reiškinys. Dėl kito, dažnai svetimo ir nepažįstamo žmogaus, žydų gelbėtojai aukojosi ne vieną dieną: ilgus mėnesius ir metus kartu su slapstomais žmonėmis gyveno nuolat bijodami būti demaskuoti ir suimti. Nelengvą sprendimą *gelbėti* žydų gelbėtojų šeimos dažniausiai priimdavo tik kartu gerai apsvarsčiusios, nes rizikavo ne vienas žmogus, o visi šeimos nariai.

Teisuolių žygdarbį galima įvertinti prisiminus žmogėdriškus to meto įstatymus: ne tik už žydų slėpimą, bet ir menkiausią pagalbą grėsė mirties bausmė. Ne vienas gelbėtojas buvo nužudytas kartu su slapstomais žydais.

Nuo 1963 metų Jeruzalėje prie Jad Vašem muziejaus Katastrofos kankiniams ir didvyriams atminti dirba visuomeninė Pasaulio Tautų Teisuolių, žmonių, karo metais gelbėjusių žydus, nuopelnų pripažinimo ir įvertinimo komisija.

Žmogui, pripažintam Pasaulio Tautų Teisuoliu, įteikiamas garbės raštas ir medalis, kuriame įrašyti žodžiai: „Išgelbėjęs vieną gyvybę – išgelbėja visą pasaulį“. Jei Teisuolių nebėra tarp gyvųjų, šis apdovanojimas įteikiamas artimiausiems giminaičiams.

Teisuolių vardai įrašomi Jad Vašem muziejaus Garbės sienoje, Pasaulio Tautų Teisuolių sode. 2016 m. sausio 1 d. duomenimis, 889 Lietuvos piliečiai yra pripažinti Pasaulio Tautų Teisuoliais.

Jad Vašem ir šiais laikais tęsia Teisuolių paiešką ir įamžina jų atminimą, nors praėjus daugiau kaip septyniasdešimt metų po karo vis sudėtingiau išnarplioti kiekvieną gelbėjimo atvejį, rasti išsigelbėjusiųjų, kurie galėtų patvirtinti išgelbėjimo faktą ir papasakoti savo išlikimo istoriją.

Apie visus nežinomus gelbėtojus, tuos, kurių galbūt jau nepavyks įvardyti, primena Jad Vašem Teisuolių alėjoje jų garbei pastatytas paminklas...

KAZYS GRINIUS (1866–1950) KRISTINA GRINIUVIENĖ (1896–1987)

Kazys Grinius ir Kristina Griniuvienė su
sūnumi Liūtu

Kazys Grinius gimė 1866 m. gruodžio 17 d. Marijampolės apskrityje, Sasnavos valsčiuje, Selemos Būdos kaime. 1887 m. baigė Marijampolės gimnaziją. Tais pačiais metais įstojo į Maskvos universiteto Medicinos fakultetą. 1893 m. gavęs medicinos gydytojo laipsnį dirbo gydytoju laive Kaspijos jūroje. 1894 m. grįžo į Lietuvą. Marijampolėje vertėsi gydytojo praktika, aktyviai įsitraukė į lietuvių kultūrinę ir visuomeninę veiklą. Buvo vienas Valstiečių liaudininkų sąjungos lyderių ir Varpininkų organizacijos vadovų.

Kazys Grinius – Steigiamojo Seimo, I, II ir III Seimo narys. Rūpinosi sveikatos apsaugos klausimais, gynė tautinių mažumų apsisprendimo laisvę, pilietines teises. Nuo 1920 m. birželio 19 d. iki 1922 m. vasario 2 d. vadovavo VI-ajam ministrų kabinetui.

1926 m. birželio 7 d. III Seimas išrinko Kazį Grinių Lietuvos Respublikos Prezidentu. Lietuvos Respublikai vadovavo iki 1926 m. gruodžio 17 dienos perversmo, kai perversmininkai privertė atsakyti prezidento pareigų.

Kazio Griniaus gyvenimas ir veikla atspindi ir permainingą XIX a. antrosios pusės – XX a. vidurio lietuvių tautos istoriją: carinę priespaudą, spaudos draudimą, bandymus kurti Lietuvoje demokratiją ir jos kūrimo nesėkmes, karus ir okupacijas, tremtį ir emigraciją.

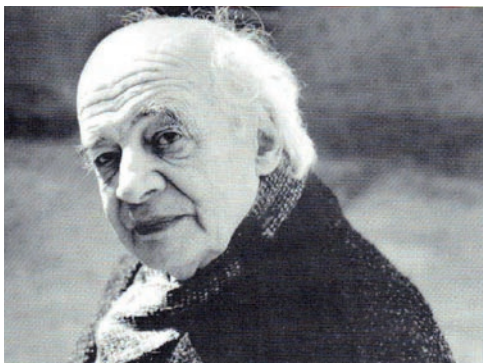
1927 m. K. Grinius vedė Kristiną Arsaite, jiems gimė sūnus Liūtas.

Lietuvos prezidento Kazio Griniaus žmona ir bendražygė Kristina Griniuvienė (Arsaitė) gimė 1896 m. Rusijoje, Saratove. Vėliau su šeima atvyko į Lietuvą, baigė Kauno gimnaziją, Maskvos ir Kauno universitetuose studijavo teisę, vėliau darbavosi profilaktinės medicinos srityje. Kristina Griniuvienė bendradarbiavo

su katalikišku žurnalu „Moteris“, laikraščiu „Lietuvos žinios“, „Pieno lašo“ draugija (jai padedant buvo pastatyti šios draugijos namai Kaune).

Vokiečių okupacijos metais – 1942-ųjų lapkričio 14-ąją – dr. Kazys Grinius ir buvę Lietuvos ministrai prof. Jonas Pranas Aleksa ir prof. kunigas Mykolas Krupavičius lietuvių tautos vardu pasirašė ir įteikė okupacinės vokiečių kariuomenės generaliniam komisarui Lietuvoje gauleiteriui Adrianui fon Rentelnui memorandumą. Tuo metu tai reiškė savanorišką kelią į mirtį: sušaudymą nedelsiant arba kankinamą žūtį konclageryje, manė istorikai. Memorandume buvo protestuojama dėl Lietuvos kolonizavimo, lietuvių, lenkų, rusų represijų ir žydų žudynių. Tuometė užsienio spauda stebėjosi, kad trys lietuviai atvirai metė iššūkį naciams, kai daugelis bijojo net pašnibždomis ištarti priešišką žodį. J. P. Aleksa ir M. Krupavičius gestapo buvo ištremti į Vokietiją. Prezidentui Kaziui Griniui buvo skirtas namų areštas ir tremtis į Selemos Būdos kaimą.

Kazys Grinius ir jo žmona Kristina ne tik žodžiais, bet ir darbais įrodė ryžtą ginti nekaltai žudomus bendrapiliečius. Kauno geto Antifašistinės kovos organizacijos vado pavaduotojas Dmitrijus Gelpernas (1914–1998) Spielbergo fondui liudijo, kad naciams užpuolus Sovietų Sąjungą jis bandė trauktis į Rytus, bet vokiečių armija aplenkė juos, todėl teko grįžti į Kauną. Pakeliui Dmitrijus Gelpernas sutiko Chaimą Jeliną su šeima. Iki geto įsteigimo su Ch. Jelinu jie slėpėsi pas D. Gelperno giminitę. Vyrai nekeldavo iš namų kojos, nes žinojo, kad žydų vyrus žudo tiesiog gatvėje. D. Gelperno giminitė buvo Kristinos Griniuvienės studijų laikų draugė. Griniuvienė puikiai pažinojo ir Dmitrijų, nes ir vienas, ir kitas domėjosi pašto ženklais ir kartais jais keisdavosi. Vieną dieną minėta giminitė sutiko mieste K. Griniuvienę ir papasakojo, jog Dima Gelpernas irgi Kaune. K. Griniuvienė pasakė, kad jei reikės, ji pasirengusi padėti. Bet D. Gelpernas tąkart kartu su kitais Kauno žydais persikėlė į getą. Vis dėlto po *Didžiosios akcijos* nusprendė kreiptis pagalbos į Grinius. Jie jį šiltai

Kauno geto Antifašistinės kovos organizacijos vado pavaduotojas Dmitrijus Gelpernas

priėmė, davė atskirą kambarį. Dmitrijus valgydavo kartu su Grinių šeima prie vieno stalo. Kartais pas Grinius ateidavo svečių, bet jie neslėpdavo nuo bičiulių D. Gelperno, tarp jų nebuvo antisemitų. Grinių namuose D. Gelpernas gyveno kelis mėnesius, bet kartais išeidavo į miestą, įsiliedavo į iš darbo varomų žydų koloną ir taip patekdavo į getą. Grinius parūpindavo Gelpernui medikamentų ir pasakodavo jį dominančią informaciją.

Dmitrijaus Gelperno bendražygė hab. dr. prof. Sara Ginaitė, buvusi Kauno geto kalinė bei antinacinio pasipriešinimo dalyvė, prisimena, kad D. Gelpernas visą pirmąją nacių okupacijos žiemą iki Prezidento Kazio Griniaus ištrėmimo į Selemos Būdą slapstėsi Grinių šeimoje.

Kazys Grinius mirė 1950 m. birželio 4 d. Čikagoje. 1994 m. spalio 8 d. urna su Prezidento K. Griniaus palaikais buvo parvežta į gimtąjį kraštą ir palaidota maumedžių giraitėje prie Selemos Būdos.

Kristina Griniuvienė mirė 1987 m. gegužės 2 d. Vašingtone.

Kazys Grinius ir Kristina Griniuvienė 1993 metais už žydų gelbėjimą apdovnoti Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

2016-uosius Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Prezidento Kazio Griniaus atminimo metais.

VIKTORIJA JACINAVIČAITĖ (1897–1988)

ELENA JACINAVIČIŪTĖ (1895–1975)

Elena ir Viktorija Jacinavičiūtės su Ados Levner sūneliu Liova. Kaunas, 1964

Ada Chana Feldšteinaitė gimė 1938 metais kovo 13 dieną Kaune. Ados tėvas Levas Feldšteinas, tuomet jaunas, ką tik baigęs Kauno universitete medicinos studijas gydytojas, buvo Kauno hebrajų gimnazijos direktoriaus Cemacho Feldšteino vyriausias sūnus. Ados motina Sara Aronovskytė buvo jaunia-

sia klestinčios verslininkės Esteros Aronovskienės duktė. Ados tėvai ir seneliai neišgyveno per Holokaustą, o mažąją Adą išgelbėjo seserys Elena ir Viktorija Jacinavičiūtės. Prieškariu seserys Jacinavičiūtės dirbo Cemacho Feldšteino šeimoje. Elena augino jaunėlį Ados tėvo Levo brolių Jošų. O Viktorija dirbo aukle Levo Feldšteino šeimoje, ji augino Adą. Kai naciai okupavo Lietuvą, Ada su tėvais atsidūrė Kauno gete. Dėl artėjančios Vaikų akcijos Ados tėvus, tikriausiai perspėjo motinos brolis Leonas Aronovskis, dirbęs žydų geto policijoje. Mergaitė buvo užmigdyta ir paslėpta, laimei, jos nepavyko surasti. Po Vaikų akcijos Ados tėvai nusprendė išnešti iš geto dukrą. Levas Feldšteinas

Ada Chana Feldšteinaitė su mama Sara Aronovskė-Feldšteinienė. Kaunas, 1940

parūpino savo dukrelei padirbtą gimimo liudijimą Rimutės Kazimieros Komisaraitytės vardu ir sutarė su seserimis Viktorija ir Elena, kad jos apsiims gelbėti Adą. Papirkus sargybinius, Ada iš Vilijampolės buvo išnešta per tiltą į miestą ir perduota auklei Viktorijai Jacinavičiaitei. Seserys Viktorija ir Elena Jacinavičiūtės tapo antromis Ados motinomis. Slėpdamos Adą, jos buvo priverstos dažnai keisti gyvenamąsias vietas Kaune, slapstėsi ir aplinkiniuose kaimuose pas pažįstamus žmones. Po kiek laiko Viktorija su Ada grįžo į Kauną, į namus, kuriuose Viktorija dirbo, bet Adą auklė paslėpė pas savo pažįstamus Starkus, kurie augino ir du savo vaikus. Paskutine Ados slapstymosi vieta tapo Pažaislio vienuolynas. Vienuolės gerai rūpinosi Ada. Nenuostabu, kad vienuolės norėjo pakrikštyti Adą, bet mergaitės auklės nesutiko, nes neprarado vilties, kad karui pasibaigus Ados tėvai atsiras. Deja, Levas ir Sara Feldšteinai žuvo likviduojant Kauno getą. 1944-aisiais rugpjūtį, kai vokiečiai pasitraukė, Adai buvo šešeri metai. Ji ir toliau gyveno su auklėmis, pradėjo lankyti mokyklą. Vidurinę baigė su pagyrimu. 1961-aisiais Rimutė Kazimiera Komisaraitytė (Ada Feldšteinaitė) baigė Kauno medicinos institutą ir iki pat vedybų (Ada ištėkėjo už Herco (Ediko) Levnerio)

gyveno su Elena ir Viktorija Jacinavičiūtėmis. Ir tik 1972 metais, repatrijavusi su šeima į Izraelį, Ada susigražino savo tikruosius vardą ir pavardę.

Viktorija Jacinavičaitė ir Elena Jacinevičiūtė 2015 metais Izraelyje pripažintos Pasaulio Tautų Teisuolėmis.

JUOZAS PETRULIS (1904–1975)

Juozas Petrulis

Nacių okupacijos metais gydytojos Rivos Trusfus-Jofienės šeima – šešerių dukrelė Rūta, aštuonerių metų sūnus Mauša, sesuo mokytoja Eta Koladnienė ir senutė motina Trusfusienė – buvo įkalinti Šiaulių gete; likusi šeimos dalis – tėvas Trusfusas, dar dvi seserys, brolio šeima, svainis ir visi giminaičiai buvo nužudyti. 1943 metais naciai

pradėjo naikinti Šiaulių geto vaikus ir senolius (*Vaikų akcija 1943-11-05*). Gydytojai Rivai Trusfus-Jofienei reikėjo skubiai gelbėti savo šeimą. Pagalbos ranką ištiesė Juozas Petrulis – kraštotyrininkas, 1938–1944 metais Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkas. Petrulis kartu su draugais ir bendraminčiais organizavo gydytojos R. Trusfus-Jofienės šeimos pabėgimą iš Šiaulių geto ir tolesnį gelbėjimą. Juozas Petrulis buvo jiems į getą perdavęs savo namų adresą. Sutartu laiku naktį Jofienės šeima atėjo į jo namus Šiauliuose, Basanavičiaus gatvėje Nr. 39, ir ten išbuvo kelias dienas. Bet aplinkiniai ėmė įtarti Petrulį slepiant žydus, todėl jis suskubo savo globotiniams rasti kitas slapstymo vietas. Maušą ir Etą jis įtaisė pas valstietį Andrejų Kalendrą, netoli Kruopių (Mažeikių r.), o seserų Trusfus motiną – pas Eduardą ir Teresę Levinskus Žagarėje. Gydytojos Jofienės dukrelė Rūta iš pradžių liko gyventi pas Juozą Petrulį, vėliau, iškilus pavojui, Juozas Petrulis rado Rūtai Jofaitei saugesnę vietą – Liepinių kaime (Kupiškio r.) pas Povilą ir Pauliną Aleknas. Šie žmonės saugojo ir globojo Rūtą Jofaitę kaip tikrą savo dukrą.

E. Koladnienė liudija apie Juozo Petrulio žygdarbį: „Prieš tai mes nė nebuvome pažįstami, mes (aš, mano motina ir du [sesers] vaikučiai) gyvenome jo bute Šiauliuose kelias dienas, kol gavome vietą, kur pasislėpti. Nepaisydamas pavojaus savo gyvybei, jis pildė žmogiškumo pareigą. Net tada, kai mano motina, aštuoniasdešimties metų senutė, turėjo palikti savo vietą ir vėl atsidūrė Šiauliuose, J. Petrulis dienos metu atėjo į nurodytą jos buvimo vietą ir netrukus jai rado kitą vietą, kur pasislėpti.“

Juozas Petrulis su išgelbėta
Rūta Jofaitė (Joffe). 1967

Juozas Petrulis visą laiką palaikė ryšius su savo gelbėjamaisiais, parūpindavo jiems maisto ir būtiniausių dalykų. Petrulis padėjo ir dar vienai šiauliečių žydų šeimai – vyriui ir žmonai Josifui ir Mirai Ratneriams. Deja, vėliau pora žuvo. Dauguma Juozo Petrulio išgelbėtų žydų vėliau repatrijo į Izraelį.

BALYS SIMANAVIČIUS (1907–1984)

Balys Simanavičius tremtyje. 1955

Balys Simanavičius karo metais dirbo Kauno kailių fabriko „Lapė“ direktoriumi, jo pavaduotojas buvo Artūras Esertas, vokiečių, prieškariu gyvenęs Kaune ir vedęs Civą Aleksanderytę. A. Eserto artimieji buvo įkalinti Kauno gete. B. Simanavičius ir A. Esertas parūpino kailiadirbių brigadai iš geto leidimą dirbti „Lapės“ fabrike. Šioje brigadoje dirbo ir A. Eserto žmonos brolis Mordechajus Aleksanderis. Kelis kartus kaip pagalbinė darbininkė iš geto buvo atvesta ir Feiga Aleksanderytė-Koganskienė. Iš Feigos Koganskienės liudijimo Jad Vašem:

„B. Simanavičius ir A. Esertas įrengė fabriko palėpėje slėptuvę. Joje prisiglaudė 18 geto gyventojų, tarp jų ir mano brolis su šeima. Gelbėtojai pasirūpino, kad gyvenimo sąlygos būtų kiek įmanoma geresnės. Viena senyva fabriko darbininkė kasdien anksti rytą atnešdavo maisto ir išnešdavo šiukšles. Slėptuvės gyventojai galėjo išsivirti karšto maisto, nusiprausti, išsiskalbti drabužius.“

Danutė Pomerancaitė. 1944

Artėjant frontui buvo pradėta likviduoti Kauno getą. Fabriko vadovams buvo įsakyta visus žydus grąžinti į getą. Gelbėtojai slėptuvės gyventojus įspėjo į getą negrįžti, o išsiskirstyti, kur kas gali. Bet žydų brigadininkas nepritarė tam ir nė vienam neleido pasišalinti iš fabriko. Tad atvykus kareiviams ir pradėjus kratą slėptuvė, deja, buvo aptikta ir visi jos gyventojai nuvaryti į getą, kur jų laukė toks pat likimas, kaip ir kitų Kauno geto kalinių. Išsigelbėjo tik Mordechajus Aleksanderis su šeima, nes dieną prieš slėptuvės likvidaciją jis su šeima buvo spėjęs pasitraukti.

Po visų perturbacijų naciams likviduojant slėptuvę fabrike bei iškilus realiai grėsmei, kad gali būti suimti, fabriko vadovai B. Simanavičius ir A. Esertas patys buvo priversti slapstytis, kol hitlerininkai pasitraukė iš Kauno.

Balys Simanavičius, gelbėdamas žydus, ne tik buvo įrengęs slėptuvę savo vadovaujamame fabrike, jis svariai prisidėjo ir gelbėjant dvi mažametes: Kauno gete gimusią Danutę Pomerancaitę (vėliau – Mazurkevič) ir jos pusseserę Rūtą Lopianskaitę (vėliau – Gorinienė). Nesibaigiant Kauno gete žiaurioms akcijoms nelaimingi tėvai suskato ieškoti saugesnės vietos per stebuklą likusiems gyviems savo vaikams. Rūta Lopianskaitė-Gorinienė prisimena: „Tie, kurie turėjo pažįstamų, mėgino išvežti vaikus iš geto. Tokį pažįstamą turėjo ir mano mama. Tai buvo ponas Balys Simanavičius, jis buvo Kauno fabriko „Lapė“ direktorius. B. Simanavičius mane nuvežė į kaimą netoli Kauno ir paliko.“ Vėliau B. Simanavičius aplankė Rūtą tame kaime ir įsitikino, kad mergaitė yra saugi. Jis buvo suradęs slapstymosi vietą ir Rūtos motinai Rochai Lopianskienei. Deja, ji, išėjusi iš slėptuvės, žuvo paskutinėmis nacių okupacijos dienomis.

Iš geto buvo išvežta ir Rūtos pusseserė Danutė Pomerancaitė. Danutės mama Riva Pomerancienė taip pat pažinojo „Lapės“ fabriko direktorių Balį Simanavičių, nes ji su kitais geto kaliniais irgi dirbo tame fabrike. Kai R. Pomerancienė sutarė su savo sesers drauge garsaus operos dainininko Kipro Petrausko žmona Elena Žalinkevičaitė-Petrauskiene, jog ši priims slapstyti jos dukrelę, dar teko pasirūpinti, kaip vaiką perduoti į Petrauskų šeimą. Ir vėl pagelbėjo Balys Simanavičius. Danutė Pomerancaitė-Mazurkevič prisimena: „Atsirado daktaras, kuris davė man labai daug migdomųjų ir pasakė, kad mane įkištų į bulvių maišą. Tame maiše Balys Simanavičius turėjo mane išvežti. Man davė tokią didelę dozę vaistų, jog galėjau net mirti. Užmigau, bet jaučiau, kad tai yra išsiskyrimas su tėvais, todėl vis pabusdavau, pradėjau verkšlenti. Laimė, greitai nurimau, ir mane pavyko išnešti iš geto. Kai ponas Simanavičius mane atnešė į Petrauskų namus, niekas nežinojo, kaip mane vadinti. Tad pavadino Danute.“

Danutė Pomerancaitė-Mazurkevič tapo garsia smuikininke. Bostone, JAV, gyvenanti menininkė palaiko artimus ryšius su savo gelbėtojų Kipro ir Elenos Petrauskų duktą Aušra, niekada nepamiršo ir savo gelbėtojo Balio Simanavičiaus. Danutei Pomerancitei-Mazurkevič, Rūtai Lopianskaitei-Gorinienei ir Feigai Aleksanderytei-Koganskienei prašant Balys Simanavičius Jad Vašem pripažintas Pasaulio Tautų Teisuoliu.

KONSTANTIN SOKOLOVSKIJ (1885–1962) VIKTORIJA SOKOLOVSKAJA (1888–1963)

Konstantinas Sokolovskij su žmona Viktorija ir dukromis Melania ir Teklia

1941 metais Nemenčinėje kartu su kitais miestelio žydais buvo sušaudyta ir Stanislovo (Chlonkės) Šapiro šeima: motina Dora Šapiro (Medianskaja), tėvas Efraimas Šapiro, brolis Chaimas Šapiro (apie 15-os metų), sesuo Sonia (apie 10-ies metų), senelis Movša Šapiro. Pavyko išsigelbėti tik dviem broliams: Josefui ir Chlonkei (vėliau – Stanislavui) Šapiro.

Josefas per gaudynes slapstėsi žydų kapinėse, paskui miške, vėliau atsidūrė Buchenvaldo koncentracijos stovykloje. Jis buvo įsitikinęs, kad gyvų iš jo artimųjų nieko neliko, todėl po karo išvyko į Šveicariją, o iš ten vėliau pasiekė Izraelį.

Septynerių metų Šapiro šeimos jaunėlis Chlonkė pabėgo nuo sušaudymo duobės. Kelias paras jis klaidžiojo miške, kol sutiko kelis besislapančius žydus. Berniuką ėmėsi globoti senolis Michelis. Šviesiaplaukį vaiką jis kartais siųsdavo į kaimą prašyti maisto. Prieš karą Chlonkės tėvas Efraimas Šapiro pardavinėjo arklius, todėl turėjo daug pažįstamų. Atšalus orams Michelis nuvedė berniuką pas jo tėvo pažįstamą Konstantiną Sokolovskį. Konstantinas ir Viktorija Sokolovskiai su savo penkiais vaikais gyveno Uzatiškių kaime, netoli Nemenčinės. Jie priėmė berniuką į savo namus, jį globojo visa šeima. Daug kartų Konstantinas Sokolovskis gelbėjo berniuką nuo žandarų: slėpdavo po krosnimi arba išnešdavo maiše į laukus. Po karo Sokolovskiai buvo trumpam atidavę berniuką į vaikų namus, bet Stanislavas Šapiro iš ten pabėgo ir pėsčias grįžo pas Sokolovskius. Konstantinas Sokolovskis mažąjį pabėgėlį priėmė kaip sūnų ir pasakė, kad daugiau niekada jo niekam neatiduos.

Sokolovskių šeimos dėka Stanislavas Šapiro išvengė tragiško Nemenčinės žydų likimo.

Išgelbėtas Stanislovas (Chlonkė) Šapiro

HELENA TALKEVIČIŪTĖ (1899–1986)

Helena Talkevičiūtė su globojama mergaite

Aba Goniondskis (g. 1896) su žmona Rivka (g. 1896) ir vaikais Mira (g. 1924 m.) ir Benjaminu (g. 1929 m.) prieš kariuomenę gyveno Kaune ir dirbo teisininku.

1919 metų vasario 26 dieną Aba Goniondskis įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Tarnaudamas kariuomenėje, nuo 1921 metų lankė Juridinio skyriaus aukštuosius kursus.

1925 metais baigė Lietuvos universiteto Teisės fakultetą, dirbo įvairiose Kauno įstaigose advokatu. Buvo žinomas žydų bendruomenės veikėjas, ilgametis „Makabi“ sąjungos pirmininkas, Žydų karių sąjungos Centro valdybos narys, apdovanotas Savanorių ir Lietuvos nepriklausomybės medaliais.

Kai 1940 metų birželio 15 dieną Sovietų Sąjunga aneksavo Lietuvą, baimindamasis represijų, Aba Goniondskis su šeima persikėlė į Vilnių ir dirbo mokytoju suaugusiųjų mokykloje. Naciams okupavus Vilnių, Abos Goniondskio šeima buvo priversta persikelti į getą. Viename iš jų buto kambarių liko gyventi ilgametė Goniondskių namų šeimininkė Helena Talkevičiūtė. Kitus buto kambarius užėmė nacių karininkai. Helenai karo metais buvo apie šešiasdešimt, ir apie 18 metų ji buvo išdirbusi Goniondskių šeimoje. Helena tapo gyvybiniu Goniondskių šeimos ryšiu su išoriniu pasauliu ir pagrindiniu šaltiniu. Jų prašymu ji pardavinėjo jų daiktus ir nešdavo jiems į getą pinigų ir maisto. Kartą Abą Goniondskį išvarė į priverstinius darbus, ir jis nebegrįžo. Tiksliai jo žūties data ir vieta nežinoma.

Po vienos iš akcijų Goniondskienė parūpino savo dukrai Mirai padirbtus dokumentus ir išsiuntė ją į Kauną. Vėliau Mira grįžo į Vilniaus getą, o paskui išėjo į partizanų būrį ir žuvo.

Rivka Goniondskienė ir jos sūnus Benjaminas Helenos Talkevičiūtės pastangomis išliko gyvi. Helena labai mylėjo Benjaminą, rūpinosi juo nuo vaikystės. Karo metais kelis kartus saugumo sumetimais keitė slapstymo vietas, kai nebū-

davo kitos išeities, parsivesdavo Benjaminą į savo kambarėlį, nors gretimais gyveno nacių karininkai.

1945 metais Rivka Goniondskienė su Benjaminu emigravo iš Lietuvos ir pasiekė Izraelį. Ryšys su Helena nutrūko, nes bijodami pakenkti, jie nerašė jai laiškų.

Rivka Goniondskienė mirė Izraelyje 1968 metais.

Benjaminas Goniondskis (Gonenas) niekada nepamiršo savo mylimos auklės ir gelbėtojos Helenos Talkevičiūtės. Jo prašymu Helena Talkevičiūtė pripažinta Pasaulio Tautų Teisuole, o jos vardas įrašytas Pasaulio Tautų Teisuolių sode Jad Vašem Jeruzalėje.

Žydų teisininkas ir karo mokyklos 1-osios laidos karininkas Aba Goniondskis. 1920

JUOZAS ZAVECKAS (1891–1978) **MARCELĖ ZAVECKIENĖ (1900–1971)**

Juozas ir Marcelė Zaveckai su dukra
Ona tremtyje

Berlas Krengelis su savo žmona Etera ir sūnumi Abraomu gyveno Pilviškiuose, Vilkaviškio apskrityje. Kai 1941 m. birželio 23 d. naciai įžengė į miestą, Abraomui buvo vos 9 mėnesiai. Apie 1000 miestelio žydų buvo nužudyti per vokiečių vykdytas akcijas. Apie 40 žydų su šeimomis laikinai buvo palikti gyvi įvairiems darbams, tarp jų – darbams vietiniame kailių fabrike.

Iki 1940 metų kailių fabrikas priklausė Fridmanų šeimai. Jakutielis

Fridmanas buvo kailių dažymo specialistas ir vienas iš įmonės savininkų. Kartu su juo liko jo motina, seserys ir jų dėdė Dovas Berlas Fridmanas. Padedant Jakutieliui, Berlui Krengeliui taip pat pavyko likti dirbti fabrike.

1941 m. spalį Berlas Krengelis susisiekė su savo draugu lietuviu Juozu Zavecku, prieš dirbusiu kailių fabrike. Krengeliui su žmona ir sūnumi pavyko slapta išvykti iš Pilviškių ir pasiekti Audiejiškių kaimą, kur gyveno Juozas ir Marcelė Zaveckai. Tame kaime jie susipažino su lietuviu Girdausku, kuris padėjo jam ir jo žmonai gauti padirbtus lietuviškus dokumentus.

Zaveckas nuvyko į Pilviškius su tokių pat dokumentų blankais ir savo draugu Jakutieliui Fridmanui (taip Jakutielis ir jo šeima irgi apsirūpino dokumentais).

1941 m. spalio 22 d. Krengeliai iš Zaveckų namų vežimu buvo nuvežti iki Vokietijos sienos. Jie sėkmingai kirto sieną ir su savo netikrais lietuviškais dokumentais rado Vokietijoje darbą ūkyje šalia Įsruties (vok. Insterburg, dabar – Černiachovskas, Kaliningrado sr.).

1943–čiaisiais tame ūkyje Kringeliams gimė dukra Ana, vėliau, 1944–aisiais, jie persikėlė į Įsrutį. Pasinaudojus netikra tapatybe jiems pavyko per Vokietijos darbo biržą gauti naują darbą ir likti mieste, kol 1945 m. sausį į teritoriją įžengė Raudonoji armija. Kai 1945 m. jie grįžo į Lietuvą, sužinojo, kad visi jų draugai ir giminės buvo nužudyti. Tada jie per Vokietiją emigravo į Ameriką.

1941 m. lapkričio 14 d. buvo nužudyti paskutiniai Pilviškių žydai. Pasak Cipi, Jakutielio Fridmano dukters, visa Fridmanų giminė atsidūrė Kauno gete – visi, išskyrus Jakutieli, kuris karo metais slapstėsi Zaveckų namuose.

Kadangi Jakutielis iš išvaizdos nebuvo panašus į žydą, kartais jis nuvykdavo į Kauną susitikti su mama ir seserimis: Ida, Chaja ir Cile. Visos trys seserys karo metais neteko sutuoktinių. Ida ir Chaja prarado ir vaikus. Visos trys iš Kauno geto buvo išvežtos į koncentracijos stovyklas, išliko gyvos ir po karo sukūrė naujas šeimas. Jų motina Tova 1942 m. gete mirė nuo vėžio. Zaveckas su šeima po karo buvo ištremtas į Sibirą.

DĖKOJAME:

PILIE TINĖS
VISUOMENĖS
INSTITUTAS

Pilietinės visuomenės institutui už priemonės, kuriomis
buvo įamžinti Pasaulio Tautų Teisuolių artimųjų pasakojimai

Atlikėjams:

Mstislavo Rostropovičiaus labdaros ir paramos fondui „Pagalba Lietuvos
vaikams“ bei šio fondo remiamai talentingajai smuikininkei Ugnei
Katinskaitei (12 m.)

Operos solistui, tenorui Rafailui Karpiui

Vilniaus Šalomo Aleichemo ORT gimnazijos moksleivėms
Gabrielei Dubrovinaitei ir Esterai Pociūtei

Tekstus leidiniui rengė:

Danutė Selčinskaja

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus

Žydų gelbėjimo ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėja

Jovita Stundžiaitė

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus

Muziejininkė

Vilnius, 2016